

Wstęp

Zbiór studiów poświęcony głównie wybranym aspektom społeczno-politycznej historii Elbląga w okresach wielkich protestów i napięć społecznych z lat 1970–1971 oraz 1981–1983 przypomina ważne dla dziejów miasta i regionu momenty z historii XX w. Czy kilkadziesiąt lat po tych wielkich protestach i represjach, których najważniejsze historycznie aspekty są dobrze znane, warto o nich pisać? Czy można wnieść coś nowego i czy tematyka jest tak istotna, aby poświęcać jej czas i miejsce? Na takie pytania stara się odpowiedzieć niniejsza praca, chociaż każdy z zamieszczonych tekstów ma własną, specjalistyczną tematykę. Redaktorzy tomu wraz z autorami poszczególnych artykułów uważają, że nadal warto pisać o tej problematyce, a najmocniej przemawiające za tym argumenty są zawarte w poszczególnych artykułach.

Zmaganie z komunistycznym systemem stanowi znaczną część politycznej historii Polski w XX w. Od pierwszych napięć z 1918 r. i właściwej wojny polsko-bolszewickiej z lat 1919–1920, aż po wyprowadzenie wojsk Związku Sowieckiego, a następnie Federacji Rosyjskiej z Polski w latach 1991–1993. Oczywiście z perspektywy historii lokalnej najczęściej było to ścieranie się już z miejscowymi władzami komunistycznymi, uosobianymi w sferze politycznej przede wszystkim przez Polską Partię Robotniczą (1944–1948) i Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą (1948–1990) wraz ze zbudowanymi pod kuratelą

Moskwy w okresie stalinowskim i później tylko częściowo modyfikowanymi organami bezpieczeństwa Polski Ludowej. W publikacji nie poruszono problematyki okresu stalinowskiego, a tylko śladowo odwołano się do lat 60. Powojenne 25-lecie to czas ukształtowania się i ogromnego umocnienia komunistycznego, zależnego od Moskwy tworu, najczęściej określanego mianem Polski Ludowej. W latach 1970–1971 doszło do wielkiego kryzysu politycznego i niespotykanej od 1956 r. w takim zakresie, znacznie większej niż w 1968 r., fali napięć, strajków, manifestacji, bezpośrednich starć z władzami oraz rozległego nasilenia działań represyjnych. 10 lat później, grudniowy zryw przełomu lat 1970–1971 był jednym z kilku, m.in. obok ogromnej roli Kościoła katolickiego i bezpośrednio samego Ojca Świętego Jana Pawła II, najważniejszych czynników sprzyjających narodzinom Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w 1980 r. Obie dekady, lat 70. i 80., okazały się w ostatecznym bilansie politycznym czasem stopniowego upadku Polski Ludowej, m.in. pod ogromnym naporem rosnącej w siłę opozycji. Te wielkie procesy, zachodzące najbardziej wyraziście w największych ośrodkach przemysłowych, administracyjnych, akademickich, miały też swoje lokalne odzwierciedlenia. Także w niewielkich miastach. Tam też rodził się opór i walczono o wolność. Jednym z takich ośrodków był powiatowy, a od 1975 r. „mało wojewódzki” (lub nowo wojewódzki), Elbląg. To jego historia właśnie w tych ważnych momentach dziejowych czasu Polski Ludowej została zarysowana w prezentowanej publikacji.

Otwierający tekst autorstwa Mirosława Golona to szerokie spojrzenie na Grudzień 1970 roku, a w istocie na okres napięć z lat 1970–1971, głównie przez pryzmat działalności najważniejszego organu władzy, jakim była lokalna organizacja Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W bardzo dobrze udokumentowanym tekście Piotr Brzeziński wnikliwie scharakteryzował przebieg społecznych protestów w mieście w okresie drugiej dekady grudnia 1970 r., odwołując się do zróżnicowanych źródeł, w tym akt śledztwa „grudniowego” i materiałów Służby Bezpieczeństwa. W kolejnym artykule Tomasz Gliniecki podjął próbę szerokiego spojrzenia na kwestię badań i działań popularyzujących tematykę elbląskiego Grudnia 1970 r. Autor udowodnił, że tak ważna tematyka przez lata nie znalazła szerszego odzwierciedlenia

w opracowaniach. Ukazał, jak bardzo na mieszkańcach Elbląga jeszcze kilkadziesiąt lat później ciążyła swoista niechęć czy wręcz zmowa milczenia. Kolejna grupa tekstów została poświęcona politycznej kontynuacji protestów z lat 1970–1971, jaką w znacznej mierze stanowiła aktywność „Solidarności”. W artykułach skoncentrowano się na jednym z najbardziej dramatycznych momentów w dziejach Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, czyli na okresie stanu wojennego z lat 1981–1983. Bardzo bogaty i świetnie udokumentowany tekst Roberta Chrzanowskiego to gruntowna charakterystyka „drugiego” grudnia, dramatycznego czasu po wprowadzeniu stanu wojennego. Artykuł przypomina o jednym z najbardziej niezwykłych wydarzeń tego okresu, jakim była odprawiona 18 grudnia 1981 r., w rocznicę elbląskiego Grudnia 1970 r., Msza Święta w najważniejszej świątyni Elbląga, ówczesnej bazylice (współcześnie katedrze) pod wezwaniem św. Mikołaja. Rozwinięcie tej problematyki stanowi tekst Krzysztofa Filipa prezentujący bolesne kwestie represji władz komunistycznych wobec działaczy „Solidarności”. Ponad 70 zostało internowanych i to na ich losach skupił się autor w swoim szczegółowym opracowaniu. Z kolei Katarzyna Maniewska poświęciła swój artykuł analizie procesu obniżania się stanu wiedzy społeczeństwa o stanie wojennym. Niewiele ponad 40 lat po wprowadzeniu tej brutalnej akcji represji, o bardzo negatywnych konsekwencjach, zaczęła rosnąć liczba osób, które nie tylko nie znają go z własnego doświadczenia, co zupełnie naturalne, ale także niewiele o nim słyszały, co już jest bardziej niepokojące. Z kolei pozytywną zmianą jest wyraźne zwiększenie się odsetka osób potępiających wprowadzenie stanu wojennego oraz zmniejszenie grupy osób usprawiedliwiających go (z 54% w 1994 r. do 33% w 2021 r.). Autorka omówiła też szereg kwestii związanych z historią stanu wojennego, wskazując ich pozytywne i negatywne aspekty. Pokazała, że na przestrzeni lat odnotowano wzrost pogłębionej znajomości problematyki wśród osób wykształconych (czytających, słuchających ze zrozumieniem), a jednocześnie u mniej wyedukowanych zanik jakiegokolwiek wiedzy w tej tematyce, jak również generalnie o historii najnowszej.

Redaktorzy książki liczą, że jej lektura będzie ciekawa i inspirująca. Historia polityczna Elbląga warta jest bowiem poznawania, a także

dalszej analizy i kolejnych studiów. To miasto, liczące już blisko 800 lat, w ostatnim 80-leciu jest na powrót, po długiej, „zaborczej przerwie”, związane z Polską. Elbląg odegrał ważną rolę w dziejach powojennych w wielu aspektach. Począwszy od gospodarczej, po istotne znaczenie polityczne, czemu w dużej mierze poświęcono niniejszą publikację.

Mirostaw Golon
Dariusz Karczewski

NOTA OD REDAKCJI: we wszystkich cytatach źródłowych zachowano oryginalną pisownię i interpunkcję.